

Outoako?

RAIJA JULKUNEN

Tuula Juvonen sijoittaa itsensä queer-tutkimukseen. Queer kääntyy oudoksi, pervoksi, homoksi, sotkuiseksi ja kyseenalaiseksi. Juvosen tutkimuksessa ei tosin ole mitään kyseenalaista, vaikka kohde, sotienjälkeinen homoseksuaalisuus, arkaluonteista olikin, eikä homoseksuaalisuus ole tuosta arkaluonteisuudestaan päässyt tänäkään päivänä. Juvonen kysyy väitöskirjassaan, miten homoseksuaalisuus nähtiin Suomessa puoli vuosisataa sitten, millaisia totuuksia siitä tuotettiin ja millaisia käytäntöjä nämä ajattelutavat tekivät mahdollisiksi.

Juvosen lähtökohtana on kriittisyys kahta homoseksuaalisuuden käsittämisen tapaa, essentialismia ja suurta ulostulotarinaa, kohtaan. Essentialistinen näkemys käsittää homoseksuaalisuuden yksilössä olevana ominaisuutena, joka vain odottaa identiteetin tunnustamista. Ulostulokertomus koostuu suuresta universaalista tarinasta siitä, miten moderni kapitalismi ja sen suurkaupungit tekivät mahdolliseksi homoseksuaaliset teot ja alakulttuurit.

Juvonen painottaa homoseksuaalisuuden (kuten myös heteroseksuaalisuuden) tekemistä olemisen ja olemuksen sijasta. Tähän ei riitä yksi universaali ulostulo- ja emansipaatiotarina. Homoseksuaalisuus konstruoituu paikallisesti ja siinä on mukana ajallisia kerrostumia. Juvosen ”aikana” on sotien jälkeisyys ja paikkana kasvava teollisuuskaupunki, Tampere. Tässä ajassa ja paikassa julkisuus vaikeni homoseksuaalisuudesta, homoseksuaalisesta teosta kiinni-

jääminen saattoi merkitä vankilatuomiota. (Homoseksuaalisuus dekriminalisoitiin Suomessa 1971 ja poistettiin psykiatrisesta tautiluokituksesta 1982.)

Juvonen toteaa, että vaikka hän kyseenalaistaa dikotomisoivan hetero/homo-jaottelun, hänen on pakko käyttää näitä käsitteitä. Hän täsmentää hyödyllisellä ja aineistoja vastaavalla tavalla käsitteet homoseksuaalisesti tunteva, elävä ja käyträytyvä sekä homoseksuaaliseksi oletettu. Jos 1950- ja 60-luvulta keskityttäisiin etsimään ulostulon episodeja, kuva jäisi laihaksi. Useilla homoseksuaalisesti tuntevilla näitä ei ollut. Kontekstissa, jossa homoseksuaalisuus oli näkymättömyyttä, hiljaisuutta ja salaisuuksia, Juvonen joutuu tutkimaan vaikenemisen ja peittämisen strategioita ja niitä erityisiä tiloja, joissa homoseksuaalisuus saattoi tulla eletyksi.

Tutkimustehtävä on haastava, sen aineistot arkaluonteisia. Miten tutkia puolen vuosisadan takaa sitä, mikä oli vaiettua ja kriminalisoitua ja mistä osalliset eivät halunneet jättää ”todistuskappaleita”? Juvonen on jäljittänyt aineistoa kauno- ja muistelmakirjallisuudesta, elokuvista, lehdistä, arkistoista (Kansanarkistosta, Museoviraston keruuarkeistosta, Niuvanniemen sairaalan arkistosta, SKS:n Kansanruneuskyselystä, Tampereen kaupunginarkiston tuomiokirjoista ja raastuvanoikeuden pöytäkirjoista vuosilta 1947–1959). Tämä jäljitys tuotti tärkeää tietoa kyseisestä ajasta, mutta laihan saaliin Tampereen osalta.

Tamperetta koskevan aineis-

Tuula Juvonen
Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia
Homoseksuaalisuuden rakentuminen sotienjälkeisessä Suomessa
Tampere: Vastapaino, 2002
313 s.

ton saamiseksi tutkijan oli siis kerättävä omia haastatteluja ja muisteluaineistoja. Haastateltavien/muistelijoidenkin löytäminen on ollut kiven alla. Juvonen on tehnyt hankalan työn, josta hän raportoi onnistuneesti. Informantteja on yhteensä 40. Mukana on miehiä ja naisia, sekä niitä, jotka ovat eläneet homoseksuaaleina, että heteroseksuaaleja, jotka kertovat ajasta, sen uskomuksista ja oletetuista homoseksuaaleista. Yhtenä ryhmänä ovat poliisit, joiden tehtävä oli kontrolloida tuolloin kriminalisoituja homoseksuaalisia tekoja. Sekä sosiaaliset käytännöt että tutkijoiden katse ovat tehneet naisten homoseksuaalisuuden näkymättömäksi. Juvonen on nähnyt erityistä vaivaa saadakseen kuvan myös naisten homoseksuaalisuudesta ja on täten tehnyt naistutkimukselle ominaista naisten näkyväksi tekemistä.

Muisteluaineiston hankkiminen haastattelemalla on vaatinut tutkijalta suurta herkkyyttä: miten lähestyä informantteja, joiden sodanjälkeinen nuoruus edustaa tutkijalle itselleen ”vierasta kulttuuria”. Hän on joutunut myös pohtimaan tavallista enemmän eettisiä velvoitteita

haastateltuja, tutkimusaineistossa vilahdavia jo edesmenneitä tamperelaisia, tieteen pelisääntöjä ja lukijoitaan kohtaan. Homoseksuaalisuus kun käsitetään ”suojeltavaksi tiedoksi”. Näin tekivät sekä homoseksuaalien oma kulttuuri että myös viranomaiset. Kuten Juvonen huomauttaa, tällä ”suojelulla” samalla konstruoidaan ja säilötään homoseksuaalisuuden kyseenalaisuutta ja arkaluonteisuutta vielä 2000-luvun alussakin.

Juvosen tutkimus toimii kolmella aineistollisella tasolla, jotka kaikki tukevat toisiaan onnistuneesti ja yhdessä tuottavat analyysin homoseksuaalisuuden rakentumisesta. Ensimmäinen taso käsittelee *homoseksuaalisuutta koskevia uskomuksia*. Tämän analyysin Juvonen rakentaa lähinnä populaarikulttuurisen aineiston avulla. Ajan skandaali- ja ajanvietelehdet ja jossain määrin myös elokuvat tarjosivat aineiston, jonka avulla saattoi kuvata ajalle ominaisia homoseksuaalisuutta koskevia uskomuksia. Kuva oli skandaalinhakuisesti kielteinen. Yleisesti ehdotettiin homoseksuaalisuuden leikkaamista pois niin yhteiskunta- kuin miesruumiistakin. Naisten homoseksuaalisuus sen sijaan julkisuudesta puuttui.

Muita vähän myöhempi Hymy osoittautuu ”edistykseksi”. Tuomitsevan ja skandaalinhakuisen esityksen rajoissa se aloittaa homoseksuaalisuuden arkipäiväistämisen julkisuudessa ja antaa tilaa myös homoseksuaalien omalle puheelle. Muis- teluaineisto osoittaa, miten kielteinenkin julkisuus saattoi olla vaikenemistä parempi. Homoseksuaalisesti tunteva huomasi, ettei ollut ainoa, ja joissain tapauksissa lehdet myös skandaalinhauksaan paljastivat niitä paikkoja, joissa homoseksuaali-

sesti tuntevat saattoivat löytää toisiaan. Julkisuuden tuottamat uskomukset muodostivat ne kulttuuriset mallitarinat, joiden avulla omia hapuilevia homoseksuaalisia tunteitaan saattoi jäsentää.

Tälle ajalle ominaista on homoseksuaalisuuden sijoittaminen ”muualle”, ennen muuta Ruotsiin, jossa se oli dekriminisoitu vuonna 1944, aina siinä määrin, että homoseksuaalisuus tunnettiin ruotsalaisyhtälönä. Tosin Ruotsissakin se asosioitui vain miehiin, ja ruotsalaiset miehet saivat Suomessa homoseksuaalisen ja naismaisen leiman itseensä. Tämä kuva Ruotsista oli nimenomaan suomalaisten Ruotsista rakentamaa konstruktiota, joka on elänyt tähän päivään saakka.

Tämä osa tarjoaa myös rohkean tulkinnan talvi- ja jatkosodasta (hetero)seksuaalisuuden kriisinä ja jälleenrakennuksen heteroseksuaalisuuden jälleenrakentamisena. Sodan aikana nuoret miehet ja naiset erotettiin toisistaan, miehet tutusta ympäristöstä ääriolosuhteisiin rintamalle. Poikkeusolot olivat myös emotionaalinen poikkeustila; hetero- ja homoseksuaalisuuden raja ei ollutkaan kiveen hakattu vaan pikemmin veteen piirretty. Heteroseksuaalisuudesta oli tullut huteraa, kuten Juvonen toteaa. Jälleenrakentaminen oli myös heteroseksuaalisuuden jälleenrakentamista. Kun ennen sotia homoseksuaalisuus ei herättänyt suurtakaan huomiota ja maaseudun ”kaksineuvoiset” asettuivat ilman suurta kohua maaseutukulttuuriin, 1950-luvun ilmapölyssä homoseksuaalisuus oli kuin tarttuva tauti, joka uhkasi jokaista miestä. Heteroseksuaalisuuden jälleenrakentamisessa homoseksuaaliset kokemukset liitettiin osaksi sitä vaikenemistä, joka

ympäri muitakin traumaattisia rintamakokemuksia.

Naistutkimuksessa toinen maailmansota on nähty sukupuoliroolien horjuttamisen aikana ja sodanjälkeinen aika sukupuoliroolien jälleenrakentamisena. Mutta teesi heteroseksuaalisuuden horjumisesta on Suomessa ainakin julkisesti tutkimuksessa esitettyä uusi. *Normaaliuden jälleenrakentaminen* vakuuttaa, ei niinkään empiirisellä näytöllään, joka jo asian luonteen vuoksi on niukkaa, vaan johdonmukaisella päätteilyllään.

Aineistojen toinen taso on koottu jaksoon, jonka nimi on ”Julkisia ja varjeltuja salaisuuksia”. Erinomaisesti valittu otsikko tiivistää luvun sisällön. Tamperetta koskeissa jaksoissa Juvonen yhdistää populaarijulkisuuden rakentamat uskomukset ja paikallisen aineiston, paikallisen tarinavarannon sekä ne sisäiset tarinat, joiden avulla homoseksuaalisesti tuntevat saattoivat kertoa itsestään. Paikallistasolla sanomalehtijulkisuuden korvaa juoru ja yksi huolellisesti rakennettuja tutkimuksen palasia koskee salaisuuksia ja juoruilua todellisuuden tuottajana.

Homoseksuaalisesti tunteneiden suhdetta omaan homoseksuaalisuuteensa Juvonen analysoi sisäisinä tarinoina. Osa sovitettiin heteroseksuaalisiin tarinoinhin, osalla homoseksuaaliset tunteet tai hapuilevat teot jäivät tabujen ja vaikenemisen kulttuurissa ”olemattomiksi tarinoiksi”, mutta jotkut saattoivat myös käsittää itsensä homoseksuaaleina. Juvonen osoittaa, miten kulttuurisen kuvaston ja tarjolla olevien sosiaalisten tarinoiden alistavuudesta huolimatta ihmiset ovat subjekteja ja voivat mobilisoida tämän kuvaston (tai tarinat) omiksi resursseikseen.

Paikallinen analyysi Tampereelta näyttää, miten elämä homoseksuaalina oli mahdollista, vaikka se olikin elämää ilmitulon pelossa. Paikallinen kuva osoittaa, miten yhteiskuntaluokka, sukupuoli ja seksuaalinen orientaatio yhdessä tuottivat tiettyjä positioita. Homoseksuaalisuus piirtyy ei-monoliittisena, arvostetuista opettajatarpareista ja hyvin tunnetuista, nimeltä mainituista homoseksuaaleista (kuten Eino Salmelainen) aina ”sellaisiin” naisiin ja vaarallisiin miehiin saakka. Samanaikaisesti kun homoseksuaalisuus oli kriminalisoitua, vaiettua ja paheksuttua ja kun homoseksuaalien itsemurhat kuuluivat luonnollisena osana heistä piirtyvää kuvaa, joidenkin taiteilijoiden homoseksuaalisuus oli julkinen ja ymmärretty salaisuus. Toinen tilanraivaaja oli ”hienotunteinen puhumattomuus”. Tämä ympäröi esimerkiksi arvostettuja naispareja (opettajatarparit), joista ei pohdittu, olivatko ne ”niitä” vai eivätkö olleet.

Tutkimus huipentuu lukuun ”Varjoelämää ja näkymättömiä naisia”. Tässä Juvonen lähtee kysymään, miksi naisten homoseksuaalisuus oli näkymättömämpää kuin miesten ja miksi yhteisöllinen lesbokulttuuri oli kehittä-

tymätön jopa naisten kaupunkina pidetyllä Tampereella. Luku sisältää oivaltavan analyysin homoseksuaalisuuden tilasta, sen julkisista, puolijulkisista ja yksityisistä paikoista ja siitä arjen kekseliäisyydestä, jolla varjoelämää saattoi elää.

Tämä oli aikaa, jolloin naiset eivät voineet mennä ravintolaan muuten kuin miesseurassa eivätkä voineet ottaa haltuunsa julkista tilaa sen enempää sisällä (ravintolat) kuin ulkonakaan (puistot, ulkokäymälät). Naisten homoseksuaalinen tila oli siis rakennettava koteihin tai työpaikoille. Miehet sen sijaan saattoivat rakentaa julkisiin paikkoihin myös homoseksuaalista tilaa ja yhteisöllisyyttä. Näin miesten homoseksuaalisuus rakensi kontakteja myös yli luokkarajojen. Oletan, että tutkimus – nimeltä mainitut puistot käymälöineen ja Tillikassa orastava homomiesten alakulttuuri – avautuu tamperelaiselle vielä puhuttelevammin kuin ei-tamperelaiselle.

Juvosen tutkimus on monien tieteenalojen tai suuntausten leikkauspisteessä ja myös kontribuoi moniin suuntiin. Homoseksuaalisuuden tutkimuksena se kääntää katseen pois suurista kaupungeista, miehistä ja homoseksuaalien mekoista (Brighton) pieneen sodanjälkeiseen kau-

punkiin. Tutkimus kontribuoi myös gender-tutkimusta, kulttuurintutkimusta, sosiaalisten käytäntöjen ja vuorovaikutuksen sosiologiaa, arjen mikrohistoriaa ja paikallishistoriaa, maantiedettä, sosio- ja etnografiaa tai arjen koreografiaa.

Kaikesta tästä rakentuu hieno ja nautittava kokonaisuus. Sosiaalipolitiikan väitöskirjana se on outo lintu, vaikka sillä on kiinnostava edeltäjä viidenkymmenen vuoden takaa, nimittäin Armas Niemisen ”Taistelu sukupuolimoraalista” (1951). Oudompaa on oikeastaan se, miten marginaalinen asema seksuaalisuudella ja seksuaalisten vähemmistöjen oikeudettomalla asemalla on ollut sosiaalipolitiikan tutkimuksessa. Minulle oli erityinen ilo tutkimuksen vastaajattajana palata seksuaalisuuden tutkimukseen, sinne mistä aloitin tutkijanurani, ja saada oppitunti siitä, millainen harppaus 35 vuodessa on tapahtunut.

Tässä tutkimuksessa jokainen pala on rakennettu huolellisesti, ja kaikki ne napsahtavat harvinaisen osuvasti kohdalleen. Juvonen ajattelee loogisesti ja kirjoittaa kauniisti. Lukekaa ja nauttikaa, ja sopii vähän järkytyäkin siitä ahdingosta, jossa homoseksuaalit ovat joutuneet ja joutuvat elämään.